

yürürlüğe girmesiyle sona eren İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Mirası Başyapıtları ilanı süreci bilim çevrelerince yeterince incelenmemiştir. 2001, 2003 ve 2005 yılında ilan edilen ve toplam sayısı 90 olan başyapıtla bu süreç, somut olmayan kültürel mirasa çekilen dikkati ve etkilerini görmek açısından araştırmaya değer önemli bir alandır (Çalış 2010:11-12).

2001 yılında ilan edilen on dokuz başyapıt arasında geleneksel ve popüler kültürel anlatım biçimi olan Nogaku Tiyatrosu; gösteri sanatı niteliği taşıması, dans, müzik, tiyatro gibi unsurları içinde barındırması açısından önemli bir konumdadır. Nogaku Tiyatrosu'nun içinde barındırdığı tarihi, kültürel özellikleri anlamak ve neden başyapıt ilan edildiğini daha iyi kavramak açısından ilk önce Nogaku Tiyatrosu'ndan kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.1

Nogaku Tiyatrosu Japon tiyatrosunda ezgili, danslı, dinsel niteliği olan eski bir oyun biçimidir. 14. yüzyılda geleneksel Çin sanatından ve geleneksel Japon halk oyunlarından yaptığı alıntılarla Japon tiyatrosunun içinde şekil alan Nogaku, başkarakterlerin duygularının ve düşüncelerinin bir ifadesi olan ağırbaşlı ve gösterişli dansların eşlik ettiği, Japon edebiyat klasiklerinin şiirsel dil ile sahneye uyarlanmış hali olarak başlamıştır. Geleneksel Nogaku Tiyatrosu bugün gördüğümüz anlamını ve şeklini Ashigaka Shogun'un himayesi sayesinde 14. yüzyıldan itibaren büyük bir ivme kazanarak almıştır. Nogaku; Noh ve Kyogen adlı iki ayrı tiyatro türünün birleşiminden oluşmuştur. Noh'da, duygular biçimleşmiş geleneksel jestlerle aktarılır. Kahraman genellikle, bir hikâye anlatmak için insan şekline bürünmüş olağanüstü bir varlıktır. Noh'un meşhur olduğu ayırıcı maskeler; hayaletler, ka-

dınlar, çocuklar ve yaşlı insanların rollerinde kullanılır. Diğer yandan, Kyogen, maskelerin daha az kullanımına dayalı ve komik diyalogunda da yansıtıldığı gülünç oyunlardan türetilmiştir. Sıklıkla geleneksel edebiyattaki hikâyelere dayanarak, Nogaku Tiyatrosu; maskeler, kostümler ve dansa dayalı gösteride değişik sahne malzemeleriyle bütünleşmiştir. Dahası, bu tiyatro iyi eğitilmiş oyuncu ve müzisyenlerden oluşmaktadır. İlk kısım, oyuncuların shibyoshi(flüt), kotsuzumi(küçük davul), okawa(geniş el davulu) ve taiko(geniş yer davulu) adlarındaki dört farklı müzik enstrümanına ve jiutai olarak adlandırılan koroya, şarkı söyleyerek ve dans ederek eşlik etmesinden oluşan, gerçek Noh oyununun müzikli dram biçimidir. Öteki kısım olan Kyogen, güldürücü esaslı olan konuşma dramı biçimidir (Çolpan 1964:3-19, Narabe 2005:3-4, www.unesco.org).

Japon hükümeti tarafından 1950'de çıkarılan Kültürel Varlıkların Korunması Yasası uyarınca; somut olmayan kültür mirası da, maddi kültüre ait tarihi yerler, doğal güzelliği olan mekânlar, gömülü kültür hazineleri ve doğal anıtlar gibi yasa kapsamında korunmaya başlamıştır (Satoru 2006). Bu yasanın hangi amaçlarla çıkarıldığı UNESCO sitesinde, Intangible Cultural Heritage (Somut Olmayan Kültürel Miras) uzantısının Japonya bölümünde: "Yasanın oluşumunu, 19. yüzyılın sonlarında başlayan modernleşme ve batılılaşma eğilimi karşısında, çökme riski taşıyan gösteri sanatları ve el sanatları gibi Japon kültür ve geleneklerinin korunmasının öneminin artması ve halkın bilinçlenmesini sağlamak olduğu kadar, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında 1949 yılında Nara Valiliği'ndeki Hoyuji Tapınağı'nın altın salonunda bulunan duvar resimlerinin yangın sonucu tahrip

olması tetikledi” şeklinde belirtilmiştir. UNESCO SOKÜM’ün korunması sürecinde de “küreselleşen ve tek tipleşen dünyaya karşı yerel kültürlerin korunması” amacını benimsemektedir. Bu anlamda Japonya’nın daha 1950 yılında çıkardığı yasa ile UNESCO amaçları örtüşmektedir.

Japonya’da 1950’de çıkan bu yasadan önce 1930 yılında kültür mirasını korumak maksadı ile Tokyo’da “Kültür Mirasını Araştırma Ulusal Enstitüsü” kurulmuştur. Bu enstitü içinde; güzel sanatlar, gösteri sanatları, bilimin korunması gibi bölümler açılmıştır. Gösteri sanatları bölümü üç kısımda toplanmıştır; drama, müzik/dans, halk gösteri sanatları. Gösteri sanatları bölümü sonradan isim değiştirerek Somut Olmayan Kültür Mirasları bölümü olmuştur (Satoru 2006). Bu anlamda Japon Somut Olmayan Kültürel Miras politikalarının kökeninde gösteri sanatlarının ayrı bir yeri ve önemi vardır; görsel sanat araştırmaları ve koruma politikalarının Japonya SOKÜM politikalarının öncüsü olduğu görülmektedir. Bu konuda Kültür Mirasını Araştırma Ulusal Enstitüsü’nde görevli araştırmacı Hyoki Satoru “Somut Olmayan Kültür Mirasının Korunması Çabaları: Ulusal Araştırma Enstitüsü Örneği” başlıklı yazısında: “Maddi olmayan kültür özelliklerinin sadece gösteri sanatlarını değil, el sanatlarını ve becerilerini içerdiğini, ayrıca hem maddi hem de manevi kültür değerlerinin aktarılması olan kültür değerlerinin korunması tekniklerini de içerdiğini belirtmek gerekir. Bununla birlikte başlangıçta, araştırma gösteri sanatlarıyla sınırlandırılmıştı” demektedir.

Kültür Mirasını Araştırma Enstitüsü çatısı altında klasik Japon gösteri sanatı olan Nogaku Önemli Somut Olmayan Kültürel Miras bölümü kapsamında

değerlendirilmektedir. Nogaku Tiyatrosu, Kültür Mirasını Araştırma Ulusal Enstitüsü’nde, SOKÜM bölümünde görevli olan Takakuwa İzumi ile elektronik posta aracılığı ile yaptığımız görüşme ve UNESCO sitesinde belirttiği üzere 1957 yılında Önemli Somut Olmayan Kültürel Miras olarak kaydedilmiştir.

Kültür Mirasını Araştırma Ulusal Enstitüsü’nde görevli araştırmacı Ijima Mitsuru “Japonya’daki Somut Olmayan Kültür Mirası: Klasik Japon Gösteri Sanatlarının Gelecekteki Durumu ve Aktarımı” başlıklı yazısında; Japonya’da önemli somut olmayan kültür mirasları alanında yer alan Nogaku için çeşitli belirleme ölçütleri bulunduğu bahsetmektedir: Özellikle yüksek sanat değerlerini yansıtması, gösteri sanatları tarihinde önemli bir yere sahip olması ve görünüşte belli bir kesimin ya da belli bir gösteri sanatları okulunun karakterini yansıtması gibi. Japonya politikasında yer alan bu koşullara göre Nogaku Tiyatrosu Önemli Somut Olmayan Kültür Mirası olarak değerlendirilmektedir.

UNESCO’nun bir kültürel değer için başyapıt ilan edilmesi için belirlediği şartlar ile Japon yasasında yer alan şartlar neredeyse aynıdır. Bu anlamda Nogaku Tiyatrosu Japonya’da önemli somut olmayan kültürel miras olmak için gerekli şartları sağlarken UNESCO’nun şu şartlarını da sağlamaktadır: “İnsan yaratıcılığının başyapıtı olarak olağanüstü değere sahip olmalı, ilgili topluluğun kültür tarihinde veya kültürel geleneğinde köklü bir yeri olmalı, ilgili topluluğun kültürel kimliğini ifadesinin bir parçası olmalı, teknik kalite ve bilgi ve beceriyi gösterme bakımından mükemmel olmalı, yaşayan kültürel geleneklerle ilgili emsalsiz bir tanıklık değeri olmalı ve kaybolma tehlikesi altında olmalı” (Oğuz 2008:8).

Önemli Somut Olmayan Kültürel Miras olarak tanınmanın koşullarından olan uzun bir geçmişe sahip olma anlamında Nogaku Tiyatrosu 600 yıllık bir tarihi sürece sahiptir. Yüksek sanat değerlerini yansıtmaması bakımından içinde dans, müzik gibi diğer unsurları da barındırması, gösteri sanatları okulu olarak beş adet Nogaku okulunun bulunması ve içinde en eski oyun tekniklerini bozmadan barındırması sayesinde hem Japonya hem de UNESCO'nun belirleme ölçütlerine uymaktadır.

Ijima Mitsuru aynı yazısında Nogaku için taşıyıcıların nasıl belirlendiğinden, sayısından, okullardan ve verilen desteklerden söz etmektedir. Nogaku'nun sadece kültürel değerlere sahip olması yeterli görülmeyip, bu önemli somut olmayan kültür mirasına sahip olan kimselerin de taşıyıcı olarak tanınması gerekmektedir. Gösteri sanatları bakımından önemli somut olmayan kültür mirası taşıyıcısı olarak tanınmanın belirli standartları bulunmaktadır. Gösteri sanatındaki maharetini örneklerle göstermek, kusursuz bir şekilde gösteri sanatına ve tekniğine erişmiş olmak. Bu koşulları sağlayan taşıyıcıların tanınması üç şekilde gerçekleşmektedir; bireysel olarak tanınma, grup olarak tanınma ve müşterek tanınma. Eğer taşıyıcılar yok ise önemli somut olmayan kültür mirasları listesinden çıkarılmaktadır. Önemli Somut Olmayan Kültür Değerlerinin korunması için, ulusal hükümet bu tanınmış taşıyıcılara özel mali ödenekler sağlamakta ve ayrıca grup olarak tanınmış taşıyıcılar, yerel hükümetler ve diğer kuruluşlar tarafından işletilen çirak eğitim programları ve halka açık gösterilerin yarattığı harcamalar için de bu mali ödeneğin bir kısmını vermektedir (Mitsuru 2006).

Mayıs 2005 tarihinde basılan Somut

Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne göre Nogaku Tiyatrosu'nda toplu tanınma altına alınan taşıyıcıların toplam sayısı 793'tür. 2002 yılı itibariyle Nogaku'ya yapılan mali yardım 1.200.000 Japon Yen'idir. Taşıyıcıların sayısına göre bu ödenek artabilmektedir (Mitsuru 2006). Bu süreçte iki önemli nokta vardır. Birincisi 1975 yılının en çok tanınmanın olduğu yıl olmasıdır. İkinci önemli nokta ise 1975'ten 2001'e kadar gelen süreçte en fazla tanınmanın Nogaku'nun başyapıt ilan edildiği 2001 yılında gerçekleşmesidir (Çalış 2010:63).

Nogaku için, Tokyo'da, Osaka'da ve Kyoto'da oyuncu eğitimi amaçlı programlar vardır. Bu programlar 1955 yılından beri hükümet tarafından desteklenmektedir. Tokyo'daki eğitici programlar 1983 yılındaki açılışından itibaren Ulusal Noh Tiyatrosu tarafından verilmektedir. Bunun dışında, bağımsız yönetime sahip bir enstitü olarak Japon Sanatları Kurulu, Japonya Ulusal Tiyatrosunda, Nohgaku, Kumiodori, Bunraku, Kabuki ve geleneksel değer taşıyan diğer popüler eğlencelerle ilgili çalışma atölyeleri ve diğer aktiviteleri yürütmektedir.

Günümüzde Noh için, gelecek nesle kendi sanat ve tekniklerini aktarmaya devam eden, ana karakter yetiştirme görevini üstlenmiş beş okul bulunmaktadır (Kanze, Konparu, Hosho, Kongo ve Kita). Bu tarz okullar önemli somut olmayan kültür mirasının belirgin artistik biçimlerini korumak ve onların yeni nesile aktarılması için oluşturulmuştur. Noh oyununda, ana rolleri oynayan oyuncular (shitekata) için, yardımcı rolleri oynayan oyuncular (wakikata) için, müziklere eşlik edenler (hayashikata) için ve kyogen'de rol alan oyuncular (kyogenkata) için farklı okullar bulunmaktadır. Örneğin, shitekata için Kanze, Hosho, Konparu, Kongo ve Kita okullarından

oluşan beş, kyogenkata için de Okura ve Izumi okullarından oluşan iki okul bulunmaktadır (Narabe 2005). Bu konuda Takakuwa İzumi elektronik posta aracılığı ile yaptığımız görüşmede şunları söylemektedir: “Noh oyunu ve oyuncularını sadece okul eğitim sistemi içinde değil, “babadan oğla okul sistemi” diyebileceğimiz özel ve aile iletişimi okullarında da yaklaşık 600 yıl öncesinden mirası bıraktı. Bu sistem günümüzde de devam ediyor. Ayrıca Noh oyuncusu olmak için çabalayan, ailesinde Noh oyuncusu olarak doğan ve yeni katılan insanlar için yardımcı aktörlüğün ve figüranlığın öğretildiği ulusal bir Noh oyunu çalıştırma okulu bulunuyor.”

Bu anlamda Japonya’daki koruma aktivitelerinin niteliği Hyoki Satoru’nun “Japonya’daki manevi kültür miraslarının korunması: sistemleri, projeleri ve aktiviteleri” başlık yazısında belirttiği üzere; teşvik etme, dolaylı destek (finansal, yer, olanak, kaynak...), belgelemenin önemliliği başlıkları altında toplanmaktadır. Somut olmayan kültürel miras yaşayan insanlar tarafından şekillendirilmiş, ifade edilmiş, korumaya alınmıştır. Geleneği aktaran kişilerin bağımsız aktiviteleri yasaklanmamıştır.

Nogaku’da kullanılan çoğu aksesuar müzelerde sergilenmektedir. Özellikle Kanazawa Noh Müzesi ziyaretçilerin maskeleri, giysileri ve aksesuarları görebileceği önemli bir mekandır (Çalış 2010:63). Aynı zamanda Nogaku’nun daha yaygın ve bilinir hale gelmesinde kullanılan maskeler önemlidir. Sinema sektöründe de kullanılan bu maskeler hakkında Takakuwa İzumi: “Vaktiyle eski feodal lortlara ait olan bir sürü eski ve değerli maske, kostüm, çalgı aleti... vb. Noh oyununda kullanılan Japon ulusal hazinesi Japonya’daki birçok müzede korunmakta ve manevi miraslar

kapsamına girmektedir, aslında bugün Noh oyuncuları sahnede onları kullanmamaktadır. Diğer otantik geleneksel maskeleri, kostümleri ve çalgı aletleri... vb. ise sahnedeki Noh performansında görülebilir; çünkü bunlar, ünlü Noh oyununu sergilemiş ailelere ait olanlardır” demektedir.

İlan edilmenin UNESCO tarafından amacı bu yazının başında belirttiğim gibi somut olmayan kültürel miras alanına dikkat çekmekti. Japonya’nın Nogaku tiyatrosunu neden UNESCO’ya başyapıt olarak sunduğu sorumuza; Kültür Mirasını Araştırma Enstitüsü’nde görevli araştırmacı Takakuwa İzumi elektronik posta aracılığıyla şu cevabı vermektedir: “II. Dünya Savaşı’ndan hemen sonra geleneksel oyunlar ve folklorik performanslarla ilgili bir yasal sistem vardı ve Noh oyunu en eski ve artistik değeri en yüksek unsurdur, bu nedenle Noh oyununun dünya şaheserleri listesine kaydedilmesi Japon hükümetine tavsiye edildi ve Japonya’daki diğer her şeyden önce 1957’de Somut Olmayan Kültürel Miraslara kaydedildi.” Bu anlamda gerekli şartları sağlayarak Japonya’nın ilk önemli somut olmayan kültür mirası kabul edilmesi, çok uzun bir geçmişe sahip olması, içinde en eski folklorik ürünleri barındırması ve yapılan tüm koruma çalışmalarını süreci sonunda Nogaku tiyatrosu Japonya hükümetine Kültür Mirasını Araştırma Ulusal Enstitüsü tarafından UNESCO başyapıt listesine sunulması için teklif edilmiştir.

Tüm bu sebeplerin yanında diğer bir neden ise uzun bir geçmişe sahip olan bu tiyatroya bugünün Japonya’sında popülerliğini tekrar kazandırmaktır. Bu konuda www.performingarts.jp adresli internet sitesinde “Kabuki, Noh/Kyogen ve Bunraku’daki Son Akımlara Genel Bir Bakış” başlıklı yazısında Kazumi Nara-